

DISKURS VA UNING MULOQOT VOSITASI SIFATIDA TUTGAN O'RNI

Qulmanova Mohinur¹

Toshkent amaliy fanlar universiteti, Gavhar ko'chasi. 1, Toshkent 100149, O'zbekiston

mohinurkulmanova@gmail.com

<https://doi.org/10.5281/zenodo.14881270>

Annotatsiya. Ushbu tadqiqot o'zbek tili kontekstida nutq va nutq tahlilining o'rni o'rganilib, uning ijtimoiy-madaniy va siyosiy hodisalarni tushunishda qo'llanilishiga e'tibor qaratiladi. Muloqot vositasi sifatida nutq ijtimoiy qadriyatlar, mafkuralar va hokimiyat tuzilmalarini shakllantirish va aks ettirishda hal qiluvchi rol o'ynaydi. Ushbu tadqiqot o'zbek tilidagi siyosiy nutqlar, ommaviy axborot vositalari matnlari va kundalik suhbatlarni tahlil qilish uchun sifat va miqdor metodlarini uyg'unlashtirgan aralash usullardan foydalanadi.

Kalit so'zlar: Diskurs, diskurs tahlili, nutq, til, o'zbek tili, siyosiy diskurs, madaniy diskurs, ijtimoiy diskurs, til va madaniyat, ideologiya, pragmatik tahlil, suhbat tahlili, madaniy identitet, til uslubi.

Abstract: This study explores the role of discourse and discourse analysis in the context of the Uzbek language, focusing on its application in understanding sociocultural and political phenomena. Discourse, as a means of communication, plays a crucial role in shaping and reflecting societal values, ideologies, and power structures. This research employs a mixed-methods approach, combining qualitative and quantitative techniques to analyze political speeches, media texts, and everyday conversations in Uzbek.

Аннотация: Данное исследование исследует роль дискурса и дискурсивного анализа в контексте узбекского языка, уделяя особое внимание его применению в понимании социокультурных и политических явлений. Дискурс как средство коммуникации играет решающую роль в формировании и отражении общественных ценностей, идеологий и структур власти. В этом исследовании используется смешанный подход, сочетающий качественные и количественные методы анализа политических речей, медиатекстов и повседневных разговоров на узбекском языке.

Kirish

Diskurs va diskurs tahlili tilshunoslikda muhim o'rin tutadi, chunki ular kommunikatsiya jarayonlarini, ijtimoiy interaktsiyalarni va madaniy qadriyatlarni chuqurroq tushunishga imkon beradi. Diskurs, til va gaplarning ma'no va kontekstlarini o'rganish bilan birga, ularning ijtimoiy va madaniy o'zgarishlarni qanday aks ettirishi va shakllantirishi haqida batafsil ma'lumot beradi. Diskurs tahlili esa til orqali ifodalangan ijtimoiy kuchlar, ideologiyalar va madaniyatni tahlil qilish uchun metodologik yondashuvni taqdim etadi. O'zbek tilida diskurs va diskurs tahlili, til va madaniyat o'rtasidagi bog'lanishni chuqurroq tushunishga yordam beradi. O'zbekistonning tez o'zgarayotgan ijtimoiy-siyosiy konteksti, til amaliyotlariga katta ta'sir ko'rsatadi va diskurs tahlili orqali bu o'zgarishlarning til orqali qanday aks ettirilishini aniqlash mumkin. Diskurs, tilshunoslikda faqatgina so'z birikmalari va grammatik strukturalar emas, balki kommunikatsiya jarayonlarining ijtimoiy, madaniy va ideologik kontekstini ham o'rganishga qaratilgan muhim tushunchadir. Diskurs tahlili esa, til orqali ifodalangan ma'no va kontekstni chuqurroq o'rganishga imkon beruvchi uslubiy yondashuvdir. Bu yondashuv, til orqali qanday qilib ijtimoiy kuchlar, ideologiyalar va madaniy qadriyatlar aks ettirilishi mumkinligini aniqlashda muhim rol o'ynaydi. O'zbekistonda diskurs va diskurs tahlili mavzusi, tarixiy, siyosiy va madaniy faktorlar ta'siri ostida shakllangan til amaliyotlarini chuqurroq tushunishga imkon beradi. O'zbek tili, o'zining Turkic ildizlari va keyingi tarixiy bosqichlarda olingan Fors, Arab va Rossiya ta'sirlarini aks ettirib, til amaliyotlari va diskurslar haqida noyob tasavvur beradi. So'nggi yillarda O'zbekistonda yuz berayotgan ijtimoiy va siyosiy o'zgarishlar til ishlatilishiga va diskurs amaliyotlariga sezilarli darajada ta'sir ko'rsatdi. Ushbu maqola, o'zbek tilidagi diskurs va diskurs tahlilining nazariy va amaliy jihatlarini o'rganishga qaratilgan. Maqsadimiz, siyosiy nutqlar, ommaviy axborot vositalarida ifodalangan fikrlar va kundalik suhbatlarda aks ettirilgan diskurslarni tahlil qilib, O'zbekistondagi ijtimoiy va madaniy kontekstni yoritishdir. Diskurs tahlili yordamida til qanday qilib kuch, identitet va ideologiyani qurish va muzokara qilishda rol o'ynashini aniqlashni ko'zlaymiz. Ushbu tadqiqotda javob beriladigan asosiy savollar quyidagilar: Zamonaviy o'zbek diskurslari O'zbekistonning ijtimoiy-siyosiy o'zgarishlarini qanday aks ettiradi? Til ishlatilishidagi o'zgarishlar identitet va kuch tuzilmalariga qanday ta'sir qiladi? Diskurs tahlili bu jarayonlarni yanada chuqurroq tushunishga qanday yordam beradi? Maqola, o'zbek tilidagi diskurs amaliyotlarini kengroq kontekstda o'rganish orqali diskurs tahlili sohasiga qo'shgan hissasini taqdim etadi. Bu

tadqiqot nafaqat o'zbek tilini yaxshiroq tushunishga, balki ko'p tilli va tez o'zgarayotgan jamiyatlarda diskurs amaliyotlarining umumiy holatini yoritishga yordam beradi.

Metodologiya

Ushbu tadqiqotda diskurs va diskurs tahlili metodologiyasini qo'llash orqali o'zbek tilidagi diskurslarni o'rganish maqsad qilingan. Tadqiqot quyidagi metodlarni o'z ichiga oladi:

1. Diskurs Tahlili

2.1 Matn Tanlash

Diskurs tahlilida o'zbek tilidagi turli matnlar tanlandi. Tanlangan matnlar quyidagi toifalardan iborat:

- **Siyosiy Nutqlar:** O'zbekistonning amaldagi siyosiy yetakchilari tomonidan qilingan nutqlar.
- **Ommaviy Axborot Vositalari:** Gazetalar, jurnallar va internet nashrlaridagi maqolalar va reportajlar.
- **Madaniy Matnlar:** Madaniy tadbirlar va san'at asarlariga oid matnlar.

1.2 Analitik Yondashuv

Diskurs tahlili uchun quyidagi analitik yondashuvlar qo'llanildi:

- **Konstruktsion Yondashuv:** Matnlarning ijtimoiy va madaniy kontekstlarini tushunishga qaratilgan. Diskurslar qanday qilib madaniy va siyosiy identitetlarni qurish va saqlashda ishlatiladi?
- **Pragmatik Tahlil:** Tilning maqsadli va kontekstual funksiyalarini o'rganish. Bu yondashuv til orqali ijtimoiy kuchlarni va ideologiyalarni qanday ifodalashni ko'rsatadi.
- **Kritik Diskurs Tahlili:** Diskurslarning kuch va ideologiyani qanday ishlab chiqish va ta'sir ko'rsatishini tahlil qilish. Bu yondashuv orqali til orqali ijtimoiy tengsizliklar va hukmronlik tuzilmalari o'rganildi.

2. Kontent Tahlili

2.1 Matnlarni Kodekstrish

Matnlar kodekstrish uchun quyidagi usullar qo'llanildi:

- **Kategoriya Yaratish:** Matnlar mavzu va tematik jihatlar bo'yicha kategoriyalarga ajratildi. Misol uchun, siyosiy, madaniy, va ijtimoiy mavzular.
- **Tematik Tahlil:** Har bir matn bo'yicha asosiy temalar va dasturiy fikrlar aniqlanib, ularning ijtimoiy va siyosiy kontekstdagi o'rni tahlil qilindi.

2.2 Kodlash Jarayoni

Kodlash jarayonida quyidagi bosqichlar o'tkazildi:

- **Kodlarni Tashkillashtirish:** Matnlardan olingan ma'lumotlarni sistematik ravishda tasniflash.
- **Kodlarni Tahlil Qilish:** Kodlar yordamida matnlardagi asosiy fikrlar va temalar aniqlanib, ularning o'zaro aloqalari o'rganildi.

3. Suhbat Tahlili

Suhbat tahlili uchun quyidagi yondashuvlardan foydalanildi:

- **Kundalik Suhbatlar:** O'zbek tilida olib borilgan kundalik suhbatlar va intervyular tahlil qilindi.
- **Interaksiyalarni Tahlil Qilish:** Suhbatlarda tilning qanday ishlatilishi, ijtimoiy rollar va munosabatlar qanday aks etishi o'rganildi.

4. Ma'lumotlarni Yig'ish va Tahlil Qilish

Ma'lumotlar yig'ish uchun quyidagi usullar qo'llanildi:

- **Hujjatlarni Tahlil Qilish:** Tanlangan matnlar o'rganildi va ularning asosiy xususiyatlari qayd etildi.
- **Suhbat Intervyulari:** Foydalanuvchilar bilan intervyular o'tkazilib, suhbatlar tahlil qilindi.
- **Statistik Tahlil:** Ma'lumotlar to'plandi va statistik vositalar yordamida tahlil qilindi, bu orqali diskurslarda mavjud tendensiyalar va o'zgarishlar aniqlanadi

Natijalar

Diskurs va diskurs tahlili metodologiyasi yordamida o'zbek tilidagi matnlar va suhbatlarni tahlil qilish orqali bir qator muhim natijalarga erishildi. Tadqiqot davomida to'plangan ma'lumotlar quyidagi asosiy sohalarda natijalarni ko'rsatdi:

1. Siyosiy Diskurslar

1.1 Ideologik Tuzilmalar

Siyosiy nutqlarda va ommaviy axborot vositalaridagi matnlarda ideologik tuzilmalar aniqlandi. O'zbekistonning amaldagi siyosiy yetakchilari tomonidan ishlatilgan til va diskurslar, hukumat siyosatini

qo'llab-quvvatlash va qarshi kurashish uchun muayyan ideologik kontekstlarni yaratadi. Masalan, hukumat siyosatini targ'ib qiluvchi nutqlarda milliy birlik va barqarorlik kabi mavzular ajralib turadi.

1.2 O'zgaruvchan Diskurs Tendensiyalari

Siyosiy diskurslarda o'zgaruvchan tendensiyalar sezildi, masalan, iqtisodiy islohotlar yoki xalqaro aloqalar haqida tilning o'zgarishi. Bu o'zgarishlar siyosiy vaziyatga qarab til ishlatilishida sezilarli farqlarni ko'rsatadi.

2. Madaniy Diskurslar

2.1 Madaniy Identitetni Qurish

Madaniy diskurslarda tilning madaniy identitetni saqlash va rivojlantirishdagi roli aniqlandi. Madaniy tadbirlar, san'at asarlari va ijtimoiy an'analarda til orqali milliy qadriyatlar va madaniy normativlar qanday aks ettiriladi. Masalan, madaniy meros va tarixiy voqealar diskurslarida madaniy identitetni mustahkamlash uchun maxsus til ishlatiladi.

2.2 Tayyorlovchi va Tanqidchi Diskurslar

Madaniy diskurslarda ijtimoiy tanqid va tayyorlovchi rollarni ifodalash uchun til qanday ishlatilganligi ko'rsatildi. Bunday diskurslarda ijtimoiy muammolarni yoritish va ularga qarshi kurashish uchun maxsus til va ifodalar qo'llaniladi.

3. Suhbat Tahlili

3.1 Suhbatlarda Tilni Ishlatish

Kundalik suhbatlarda tilning qanday ishlatilishi, ijtimoiy rollar va munosabatlar qanday aks etishi aniqlandi. Suhbatlarda odamlarning ijtimoiy statusi, rollari va o'zaro munosabatlari til orqali qanday ifodalanishi ko'rsatildi. Masalan, rasmiy va norasmiy suhbatlar orasida til uslubi va vokabulyar farqlari aniqlandi.

3.2 Interaksiyalar va O'zgarishlar

Suhbatlarda til orqali o'zaro aloqalar va ijtimoiy o'zgarishlar qanday aks etishi tahlil qilindi. Suhbatlarda ko'proq ijtimoiy tengsizliklar yoki kuch munosabatlari qanday ifodalanganligi ko'rsatildi. Bu suhbatlardagi til va ifodalarning o'zgarishi ijtimoiy kontekst va muhitning qanday ta'sir ko'rsatishini yoritadi.

4. Umumiy Tendensiyalar

4.1 Diskursdagi O'zgarishlar

Diskurslarda ko'rsatilgan umumiy tendensiyalar ijtimoiy va siyosiy o'zgarishlarga mos ravishda til ishlatilishida qanday o'zgarishlar yuz berishini ko'rsatdi. Masalan, siyosiy va madaniy diskurslardagi so'z tanlovi va til uslubi o'zgarishi, ijtimoiy kontekstning o'zgarishi bilan bog'liq.

4.2 O'zbek Tilidagi Diskurs Trendlar

Tadqiqot davomida o'zbek tilidagi diskurs trendlar, jumladan, til orqali aks ettirilgan ijtimoiy va madaniy normativlar tahlil qilindi. Bu trendlar tilning o'zgaruvchan ijtimoiy kontekstdagi rolini yoritishga yordam beradi.

Muhokama

Tadqiqot natijalari o'zbek tilidagi diskurs va diskurs tahlilining ijtimoiy va madaniy kontekstlarini qanday aks ettirishini ko'rsatdi. Bu bo'limda, natijalarning muhim aspektlari va ularning umumiy kontekstdagi o'rni muhokama qilinadi. Natijalar tadqiqotning maqsadlari bilan qanday bog'lanishi, olingan xulosalarning mavjud bilimlar bilan qanday mos kelishi va mumkin bo'lgan cheklovlar haqida fikr yuritiladi.

1. Siyosiy Diskurslar va Ideologiya

Siyosiy diskurslarda ideologik tuzilmalarning mavjudligi va o'zgarishi, tilning siyosiy kuchlarni qanday aks ettirishi va shakllantirishi haqida muhim xulosalar chiqdi. Siyosiy nutqlarda va ommaviy axborot vositalarida tilning ideologik funksiyalari hukumatning siyosatiga xizmat qiladi, shuningdek, xalqning qarashlari va siyosiy ishtirokini boshqaradi. Tadqiqot natijalari ko'rsatadiki, tilning ideologik yuki siyosiy o'zgarishlarga mos ravishda o'zgaradi. Misol uchun, iqtisodiy islohotlar yoki xalqaro aloqalar haqida so'z yuritishda til uslubi sezilarli darajada farqlanadi. Bu natijalar siyosiy diskurslarda til va ideologiya o'rtasidagi o'zaro aloqalarni tushunishda yordam beradi.

2. Madaniy Diskurslar va Identitet

Madaniy diskurslar o'zbek madaniyatida identitetni saqlash va rivojlantirishda muhim rol o'ynaydi. Madaniy tadbirlar va san'at asarlaridagi til ishlatilishi madaniy qadriyatlarni saqlash va targ'ib qilishda yordam

beradi. Tadqiqot shuni ko'rsatdiki, madaniy diskurslarda madaniy meros va tarixiy voqealarni aks ettiruvchi til uslubi madaniy identitetni mustahkamlashda katta ahamiyatga ega. Bu diskurslar madaniy normativlarni kuchaytirish va xalqning madaniy o'zligiga bo'lgan e'tiborni oshirishga xizmat qiladi.

3. Suhbatlarda Tilni Ishlatish

Kundalik suhbatlarda tilning qanday ishlatilishi va ijtimoiy rollar va munosabatlar qanday aks etishi tahlil qilindi. Natijalar ko'rsatadiki, suhbatlarda til ijtimoiy status va o'zaro munosabatlarni ifodalashda muhim rol o'ynaydi. Rasmiy va norasmiy suhbatlarda til uslubi va vokabulyar farqlari ijtimoiy stratifikatsiya va statusning aksini ko'rsatadi. Bu natijalar til va ijtimoiy rollar o'rtasidagi munosabatlarni yanada yaxshi tushunishga yordam beradi.

4. Diskursdagi O'zgarishlar

Tadqiqot davomida o'zbek diskurslaridagi o'zgarishlar ijtimoiy va siyosiy o'zgarishlarga mos ravishda til ishlatilishidagi o'zgarishlarni ko'rsatdi. Masalan, til orqali aks ettirilgan ijtimoiy va madaniy normativlar vaqt o'tishi bilan qanday o'zgarishi, ijtimoiy kontekstdagi muhim tendensiyalarni yoritadi. Diskurs tahlilining bu aspekti, til va ijtimoiy o'zgarishlar o'rtasidagi bog'lanishni yanada aniqroq tushunishga yordam beradi.

5. Cheklovlar va Kelajakdagi Tadqiqotlar

Tadqiqotda ba'zi cheklovlar mavjud. Masalan, tanlangan matnlar va suhbatlar faqat ma'lum bir vaqt va kontekstga oid bo'lib, ular umumiy holatni to'liq aks ettirmasligi mumkin. Shuningdek, diskurs tahlilining subyektivligi natijalarga ta'sir ko'rsatishi mumkin. Kelajakdagi tadqiqotlar diskurslarni kengroq va diversifikatsiyalangan namunalar asosida tahlil qilishni, shuningdek, xalqaro kontekstlarda til va diskurs amaliyotlarini solishtirishni o'z ichiga olishi mumkin.

Xulosa

Ushbu tadqiqot diskurs va diskurs tahlilining o'zbek tilidagi amaliyotlarini o'rganish orqali bir qator muhim xulosalarga erishdi. Tadqiqotning asosiy maqsadi, til orqali aks ettirilgan ijtimoiy, madaniy va siyosiy kontekstlarni chuqurroq tushunish edi.

1. Siyosiy Diskurslarning Roli

Tadqiqot natijalari o'zbek siyosiy diskurslarida tilning ideologik va siyosiy funksiyalarini aniq ko'rsatdi. Siyosiy nutqlar va ommaviy axborot vositalarida ishlatilgan til, hukumat siyosatini qo'llab-quvvatlash va siyosiy o'zgarishlarni aks ettirish uchun muayyan ideologik kontekstlar yaratadi. Diskurs tahlili siyosiy diskurslarning qanday qilib hukumat va ijtimoiy strukturani shakllantirishda muhim rol o'ynashini ko'rsatdi.

2. Madaniy Diskurslar va Identitet

Madaniy diskurslarda til madaniy identitetni saqlash va rivojlantirishda markaziy o'rinni egallaydi. Madaniy tadbirlar va san'at asarlaridagi til ishlatilishi, milliy qadriyatlarni targ'ib qilish va madaniy normativlarni saqlashda katta ahamiyatga ega. Bu diskurslar, madaniy meros va tarixiy voqealarni aks ettiruvchi til uslubini qo'llash orqali madaniy identitetni mustahkamlaydi.

3. Suhbatlarda Tilning O'rni

Kundalik suhbatlarda til ishlatilishi ijtimoiy status va o'zaro munosabatlarni ifodalashda muhim rol o'ynaydi. Suhbatlarda ko'rsatilgan til uslubi va vokabulyar ijtimoiy qatlamlar va rollarni aks ettiradi. Bu tilning ijtimoiy interaktsiyalardagi rolini yanada yaxshiroq tushunishga yordam beradi.

4. Diskursdagi o'zgarishlar

Diskurslarda kuzatilgan o'zgarishlar ijtimoiy va siyosiy o'zgarishlarga mos ravishda til ishlatilishida qanday o'zgarishlarni aks ettiradi. Tadqiqot davomida til orqali aks ettirilgan ijtimoiy va madaniy normativlarning o'zgarishi muhim tendensiyalarni ko'rsatdi. Diskurs tahlilining bu aspekti, til va ijtimoiy o'zgarishlar o'rtasidagi bog'lanishni yanada chuqurroq tushunishga yordam beradi.

5. Cheklovlar va Kelajakdagi Tadqiqotlar

Tadqiqotda mavjud bo'lgan cheklovlar, tanlangan matnlar va suhbatlarning faqat ma'lum bir vaqt va kontekstga oidligi bilan bog'liq. Kelajakdagi tadqiqotlar diskurslarni yanada kengroq va diversifikatsiyalangan namunalar asosida tahlil qilishni, shuningdek, xalqaro kontekstlarda til va diskurs amaliyotlarini solishtirishni o'z ichiga olishi mumkin.

Umuman olganda, ushbu tadqiqot diskurs va diskurs tahlilining o'zbek tilidagi rolini va ahamiyatini aniq ko'rsatdi. Natijalar, tilning ijtimoiy, siyosiy va madaniy kontekstlarda qanday ishlatilishini chuqurroq tushunishga yordam beradi va diskurs tahlilining ilmiy sohalarida qo'llanilishiga yangi imkoniyatlarni yaratadi.